

Ключевые слова: *социальный маркетинг, инструменты социального маркетинга, социальные программы, структурно-функциональная модель, рынок туристических услуг.*

Purpose. *The purpose of the article is in the development of a system of social marketing instruments, the interaction and influence of which in the process of realization will promote social changes in the market of tourist services in Ukraine.*

Methods. *The theoretical and methodological basis of the research is the position of modern economic theory, theory of administration, scientific works of domestic and foreign scientists in the field of social marketing. In the research methods are used to provide its logical essence — the dialectical method of scientific knowledge, the method of system structural analysis, the method of modeling of complex systems.*

Results. *In the article the authors investigated the features of modern social marketing as a technology for solving socially significant problems in the tourism industry. There are analyzed the possibilities of social marketing as a new creative approach to social changes and social processes in modern informative society. The authors argue and prove that the modern concept of social marketing is a fundamentally new creative approach to social change and social processes in society. Social marketing is interpreted as the realization of a marketing paradigm in the social sphere.*

The authors have developed a structural-functional model of social marketing as a complex, demand system for a tourist product, its internal differentiation in accordance with the market and demands of a particular consumer. There are offered social marketing instruments, which will promote the realization of social change programs in the tourist market, services in Ukraine. The effectiveness of the realization of the structural-functional model depends on the ability of organizations and consumers to solve various social problems; availability of exchange processes in the field of social relations; the availability of affordable goods and services and the emergence of social competence skills in making decisions on tourist goods and services.

Key words: *social marketing, social marketing instruments, social programs, structural and functional model, market of tourist services.*

Надійшла до редакції 11.05.2018

УДК 331.101.262:001.11'06(045)

Волошина С. В.,
канд. економ. наук,
доцент

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: voloshyna@donnuet.edu.ua

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ПАРАДИГМИ ТЕОРІЇ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

UDC 331.101.262:001.11'06(045)

Voloshyna S. V.,
PhD in Economic sciences,
Associate Professor

Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: voloshyna@donnuet.edu.ua

FORMATION OF A MODERN PARADIGM OF THE THEORIES OF HUMAN CAPITAL

Мета. Мета статті полягає у доведенні взаємозв'язку між умовами суспільного виробництва та об'єктивністю формування і наступного розвитку теорії людського капіталу, наслідком чого виступає створення її сучасної парадигми.

Методи. Стаття підготовлена із застосуванням системно-генетичного підходу, порівняльно-історичного методу, методів абстрагування, індукції, дедуції, аналізу, синтезу тощо.

Результати. Розширено розуміння об'єктивних історичних передумов формування теорії людського капіталу. Збудовано історичний ланцюг подій, які передвизначили і завершили формування цієї теорії. Доведено, що об'єктивні передумови формування теорії людського капіталу охоплюють усі історичні етапи розвитку суспільства з остаточним її оформленням на постіндустріальній стадії.

Формалізовано генезис теорії людського капіталу як еволюції поглядів на людину та її потреби в контексті історичного розвитку суспільства. Обґрунтовано, що формування і розвиток теорії людського капіталу слід розглядати в руслі історичного розвитку суспільства і суспільного виробництва, який є відображенням зміни потреб людини, а відповідно — способів їх задоволення, пріоритетності виробничих ресурсів, ролі людини у суспільному виробництві на основі оцінки виду праці і характеру соціально-трудових відносин, вимог до носіїв праці. Надано характеристику стадій суспільного розвитку у розрізі елементів логічного ланцюга створення передумов теорії людського капіталу, її оформлення та визначення завдань подальшого розвитку. Визначена необхідність трансформації теорії людського капіталу з побудовою нової конфігурації її сучасної парадигми. Остання сформована на основі людиноцентричного підходу і являє собою концептуальну схему сучасного уявлення про теорію людського капіталу, місце в ній інтересів людини, мету і мотиви її економічної поведінки, засоби подальшого розвитку.

Ключові слова: людський капітал, суспільне виробництво, закони і принципи розвитку, об'єктивні передумови, генезис теорії, сучасна парадигма.

Постановка проблеми. Передумовою цілеспрямованих змін у характеристиках людського капіталу на усіх економічних рівнях, що в стислому варіанті відображає головне завдання управління ним, є визначення відповідності цих характеристик умовам розвитку суспільного виробництва та суспільства загалом.

Даний висновок виходить з наступного:

1) етимологія терміну «передумова» полягає у трактуванні його як «припущення, що розглядається як істинне» і «використовується в якості відправної точки в процесі прийняття рішень» [1, с. 344]. У даному контексті дослідження повинне мати відправний пункт, визначений відповідно до принципів діалектики (принципу єдності світу, принципу сходження від абстрактного до конкретного, принципу збігання початку і кінця, принципу збігу логічного та історичного). Таким чином ставиться завдання первісно пов'язати між собою процес суспільного виробництва, що еволюціонує та змінює ставлення до ролі і значення людини, з необхідною для подальшого розуміння цих зв'язків деталізацією, із виключенням незначущих аспектів дослідження, з перенесенням уваги на нові умови розвитку;

2) термін «суспільне виробництво» відображає «сукупну організовану діяльність людей із перетворення речовин і сил природи з метою створення матеріальних і нематеріальних благ, необхідних для їх існування та розвитку» [2, с. 108], тоді як безупинний процес суспільного виробництва становить зміст терміну «суспільне відтворення». Факторами суспільного виробництва є «базові ресурси, що використовуються в усіх процесах виробництва: праця, капітал, земля, підприємницька діяльність тощо» [3, с. 546, с. 604]. Наведення даної дефініції (від лат. definitio — «стисле визначення будь-якого поняття, яке відображає суттєві ознаки предмета або явища» [4, с. 162]) дозволяє констатувати існування взаємозв'язку між людиною (розглядається як виробничий ресурс «праця») і процесом створення благ, сукупним споживачем яких виступає людство загалом;

3) дія законів розвитку економіки, серед яких: а) загальний економічний закон розвитку (закон відповідності, адекватності), «який виражає внутрішньо необхідні, суттєві та сталі зв'язки між прогресом продуктивних сил» (включають працівників, засоби праці, предмети праці, інформацію тощо) «та еволюцією виробничих відносин, а також зворотну дію цих відносин на розвиток продуктивних сил» [5, с. 114–115]; б) закон зміни праці, який відображає необхідність відповідності функцій працівника рівню розвитку суспільного виробництва та ін.

Об'єктивний характер цих економічних законів свідчить про існування здійснених або очікуваних у майбутнього змін у характеристиках носіїв праці відповідно до перетворень у суспільному виробництві або про наявність зворотного впливу;

4) дія філософських законів і принципів, які відображають формальну логіку дослідження, серед яких: а) «закон достатньої підстави..., який вимагає, щоб усяка істинна думка обґрунтовувалася думками, істинність яких була доведена раніше» [1, с. 153], б) закон тотожності, «який вимагає, щоб кожна думка мала суворо певний, стійкий зміст» [1, с. 156], в) принцип історизму, застосування якого спрямоване на оцінку об'єктивних, перевірених часом, перетворень у суспільному виробництві, встановленні етапів, ключових факторів і характеру таких змін задля розуміння напряму руху суспільства й умов забезпечення подальшого прогресу.

Отже, можна стверджувати, що формування сучасної парадигми людського капіталу, яка закономірно відповідала б нинішнім і майбутнім умовам розвитку людської цивілізації, у форматі певної концепції, що має бути втілена у теоретико-методологічну модель, вимагає історичного дослідження зміни ролі людини у суспільному виробництві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання генезису теорії людського капіталу тривалий час обговорюються науковою спільнотою. Серед сучасних дослідників слід відзначити В. С. Автономова, В. П. Антонюк, В. В. Близнюка, В. М. Гейця, О. М. Головінова, О. А. Грішнову, А. І. Добриніна, С. А. Дятлова, М. А. Казарян,

Т. М. Кір'ян, М. М. Критського, Г. Б. Крушніцьку, Н. В. Перепелицю, В. Т. Смірнова, А. А. Циренову, Е. Д. Циренову та інших. Тривають дискусії щодо витоків теорії людського капіталу, еволюції методологічних підходів, факторів та особливостей відтворення при переході до наступної стадії суспільного розвитку тощо, що потребує відповідної доказової бази для визначення умов та векторів подальшого розвитку людського капіталу на усіх економічних рівнях.

Мета. Мета статті полягає у доведенні взаємозв'язку між умовами суспільного виробництва та об'єктивністю формування і наступного розвитку теорії людського капіталу, наслідком чого виступає створення її сучасної парадигми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження історичних витоків теорії людського капіталу, розпочате нами у [6], показало на довготривалість і проблематичність її становлення через трансформацію умов суспільного виробництва.

Так, спроби дослідження ролі людини в докапіталістичному і ранньокапіталістичному періодах, які здійснені Аристотелем, В. Петті, А. Смітом, Д. Рікардо та іншими науковцями, показали, що якості і продуктивні здібності людини здавна визнавалися джерелом особистого доходу і суспільного багатства. До того ж вважалося, що розвиток цих здібностей має бути забезпечений інвестиціями.

Подальший розвиток економічної теорії в даному предметному полі, здійснений для умов індустріальної стадії суспільного виробництва В. Бейджхотом, Ф. Лістом, Дж. С. Міллем, В. Рошером, Г. Сіджуіком, А. Маршаллом, І. Фішером, Л. Вальрасом, Дж. Маккулохом, Г. Маклеодом, Дж. Б. Кларком, К. Марксом та іншими науковцями, показав, що спроможності людини до праці у різноманітних формах слід вважати капіталом. Однак за умов переважання машинного виробництва цей капітал ще не визнавався як пріоритетний фактор суспільного виробництва.

Стрімкий розвиток капіталізму у першій половині ХХ ст., умови якого докладно висвітлені у працях Д. Кендріка, Е. Денісона, С. Г. Струмиліна, У. А. Льюїса, Л. Дубліна, Ф. Крама, С. Х. Форсіта та інших вчених, обумовив необхідність формування концептуальних підходів до окремих елементів теорії людського капіталу з визначенням напрямків подальших наукових розвідок.

І лише з середини ХХ ст. були сформовані останні об'єктивні умови для цілісної теорії людського капіталу (прискорення науково-технічного прогресу, підвищення вимог до якості робочої сили тощо), основоположниками якої є лауреати Нобелівської премії з економіки Т. Шульц та Г. Беккер. Ними розроблені теоретичні і методологічні засади дослідження людської поведінки на основі використання економічного підходу до аналізу соціальних явищ, що дозволило коригувати економічну поведінку суб'єктів господарювання на різних економічних рівнях, зокрема в частині розвитку освіти та підготовки і перепідготовки кадрів.

На рис. 1 представлено результати систематизації об'єктивних передумов для формування теорії людського капіталу в їх історичній хронології.

Наголосимо на тому, що формування цієї теорії в історичному контексті не можна зводити лише до утворення умов капіталістичного способу виробництва (передумова 3), що є власне однією із доміант даного процесу. Без аналізу історично більш ранніх передумов, які утворилися із переходом людства від збирання засобів існування до їх виробництва (передумова 1) та утворення соціального прошарку володарів фізичного і фінансового капіталу (передумова 2) не могла б відбутися й передумова 3. Формування останньої є логічним продовженням історії розвитку людства в намаганні задовольнити свої потреби в більшій кількості і на більш якісному рівні. Завершеність процесу формування теорії людського капіталу відбулася із прискоренням розвитку НТП, який поставив нові вимоги до якісних характеристик носіїв праці, змінив про-

Рисунок 1 — Об'єктивні історичні передумови формування теорії людського капіталу (складено автором на основі власних досліджень)

порції між фізичною і розумовою працею, а економічна наука допомогла систематизувати і пояснити ці зміни з позицій впливу на економічне зростання і з використанням інструментарію економічного дослідження (передумова 4).

Таким чином, об'єктивні передумови формування теорії людського капіталу охоплюють усі історичні етапи розвитку суспільства із остаточним оформленням теорії на постіндустріальній стадії.

Подальший розвиток теорії людського капіталу з боку послідовників Т. Шульца і Г. Беккера (М. Блауг, У. Боуен, Б. Вейсброд, М. Гроссман, Е. Денісон, Дж. Кендрік, С. Кузнець, Ф. Махлуп, Дж. Мінцер, М. Перлмен, Г. Псахаропулос, Л. Туроу, Ф. Уелч, С. Фішер, Б. Чізуїк, К. Ванг, Дж. Грейсон, Н. Герланд, Дж. Мінер та ін.) відбувався стосовно розширення трактування поняття «людський капітал» та складу інвестицій у його розвиток.

Активізація наукових досліджень в предметній галузі людського капіталу в Україні припадає на 90-ті роки ХХ ст., яка дала поштовх для формування регіональних наукових шкіл (київської, львівської, донецької, дніпровської, харківської та ін.).

Дослідження українських вчених сучасної доби спрямовані на виявлення особливостей відтворення людського капіталу в умовах постіндустріального (інноваційного) суспільства, оцінки його впливу на економічне зростання і поліпшення рівня життя населення, управління інвестиціями у людський капітал, конкурентоспроможність людського капіталу у міжнародному просторі, формування людського капіталу за окремими його елементами (освіта загалом, професійна освіта, вища освіта, мобільність). Зазначене фокусування наукових досліджень є, по-перше, відповіддю на виклики, що виникають на сучасному етапі розвитку суспільства (утворення економіки знань як результат формування інтелектуальних потреб, поширення процесів глобалізації, погіршення рівня життя населення тощо), а, по-друге, продовженням наукової дискусії попереднього часу.

В історичному контексті сучасні наукові здобутки українських вчених мають спрямованість на визначення умов відтворення людського капіталу для періоду переходу суспільного виробництва на постіндустріальну стадію, у той час як розвинуті

країни світу вже перейшли на більш високу стадію — неоіндустріальну (інформаційну), що змінює завдання, засоби і форми розвитку людського капіталу, де поряд із науковими знаннями зростає роль інформації.

На основі порівняльно-історичного методу наукового дослідження нами було формалізовано генезис (від грец. *genesis* — походження, виникнення, процес утворення і становлення явища, що розвивається [402, с. 120]) теорії людського капіталу (табл. 1) як еволюцію поглядів на людину та її потреби в контексті історичного розвитку суспільства.

Так, відповідно до ствердження американського психолога, автора ієрархічної діаграми людських потреб А. Маслоу про те, що «людина — це піраміда потреб з біологічними в основі і духовними на вершині» [4, с. 206] та з урахуванням дії економічного закону зростання потреб саме «безперервний розвиток потреб є рушійною силою економічного та духовного прогресу суспільства, що, у свою чергу, стимулює появу все нових і нових потреб» [2, с. 47]. До цього слід додати думку відомого українського політеконома другої половини ХІХ ст. М. Х. Бунге: «...розвиток ... суспільства без розвитку потреб неможливий... розвиток суспільства передбачає відповідність між потребами приватних осіб, з яких складається суспільний союз» [8, с. 428].

Отже, формування і розвиток теорії людського капіталу слід розглядати в руслі історичного розвитку суспільства і суспільного виробництва, зокрема, який є відображенням зміни потреб людини, а відповідно — способів їх задоволення, пріоритетності виробничих ресурсів, ролі людини у суспільному виробництві на основі оцінки виду праці і характеру соціально-трудових відносин, вимог до носіїв праці. Саме у такій логічному ланцюгу й представлено характеристику стадій суспільного розвитку, на перших двох з яких (доіндустріальна та індустріальна) були закладені початкові об'єктивні передумови до формування теорії людського капіталу з остаточним оформленням постіндустріальної стадії і з визначенням завдань її подальшого розвитку з переходом суспільства на неоіндустріальну стадію (табл. 1).

Остання характеризується додаванням до інтелектуальних потреб (потреби у знаннях і потреби у творчості), які виникли на постіндустріальній стадії, нового виду потреби — інформаційної, під якою російські професори Л. В. Мрочко і А. І. Пірогов розуміють «об'єктивну потребу людини в інформації певного змісту і форми, якості і кількості (повідомленнях, відомостях, даних і т. ін.)» [9, с. 127]. Формування і зростання цієї потреби ми спостерігаємо з початку ХХІ ст. через створення інформаційно-телекомунікаційних технологій, зростання обсягів споживання інтелектуальних послуг, поширення тенденцій глобальної інформатизації суспільства.

Відповідно до зміни потреб людства відбувається переоцінка ролі людини, змінюються вимоги до працівника в напрямку забезпечення відповідності його продуктивних здібностей актуальним завданням розвитку суспільного виробництва, зі зростанням значення особистих характеристик носія праці, які підсилюють та/або формують додаткові продуктивні здібності.

Водночас ретроспективний аналіз формування і розвитку теорії людського капіталу дав змогу зробити наступні висновки:

— закономірним результатом історичного розвитку світової економічної думки і водночас революційною подією стало створення у ХХ століття теорії людського капіталу, яка розглядає продуктивні здібності людини як важливий засіб економічного зростання суспільства та забезпечення добробуту людей. В основі цієї теорії лежить економічно доведений висновок щодо залежності доходів громад та індивідуумів від знань, природних здібностей, навичок людей, які зайняті у суспільному виробництві та віднесення останніх до категорії «капітал»;

Таблиця 1 — Генезис теорії людського капіталу як еволюція поглядів на людину в контексті історичного розвитку суспільства складено автором на основі власних досліджень

Ознаки відмінності	Стадії розвитку суспільства			
	доіндустріальна	індустріальна (промислова)	постіндустріальна (інноваційна)	неоіндустріальна (інформаційна)
<i>Початок стадії</i>	приблизно 10 тис. років тому (пізні первісне суспільство)	кінець XVIII ст. - початок XIX ст.	середина XX ст.	початок XXI ст.
<i>Технічна революція, яка зумовила початок стадії</i>	неолітична (аграрна)	промислова	науково-технічна	еволюційний скачок інформаційних технологій і засобів телекомунікації
<i>Характер потреб людства</i>	прості (матеріальні, переважно індивідуальні)	розвиток матеріальних потреб (індивідуальних і колективних)	розвиток нематеріальних потреб (духовних, соціальних, інтелектуальних) (індивідуальних, колективних, суспільних)	зростання і розширення нематеріальних потреб (духовних, соціальних, інтелектуальних, інформаційних (індивідуальних, колективних, суспільних))
<i>Способи задоволення потреб людства</i>	поява штучних знарядь праці призвела до створення виробництва харчових продуктів і контроль людиною їх запасів; переважання натурального господарства; використання трудомістких технологій	широкомасштабна заміна ручної праці машинами; зростання зв'язку між наукою і промисловістю; підвищення інвестиційної активності з боку великого бізнесу; зближення науки і держави	розвиток науки і техніки; автоматизація виробництва; швидка генерація нових ідей та їх практична реалізація у формі продукції з високою доданою вартістю, нових технологій; експорт знань та їх продуктів; підвищення рівня освіти, медицини; доступність масових благ внаслідок зниження вартості товарів	створення, обмін і використання знань та інформації; швидкий розвиток комп'ютеризації; зростання ролі інформаційних технологій у всіх сферах життєдіяльності людства; створення глобального інформаційного простору; підвищення рівня мобільності
<i>Основні виробничі ресурси</i>	земля і кількість працівників	капітал і джерела енергії	знання, наука, технології і кваліфікація людей (високоякісний людський капітал)	знання, наука, інформація, інформаційні технології і мережі (високоякісний, креативний і мобільний людський капітал)
<i>Нова сфера господарства та масштаби зайнятості в ній населення</i>	сільське господарство (3/4 працівників)	промисловість (2/3 працівників)	сектор інноваційної економіки (економіки знань) (2/3 працівників)	інформаційний сектор (інтелектуальна інформаційна економіка) (понад 50% працівників)
<i>Вид праці</i>	ручна	машинна	автоматизована і комп'ютеризована	творча, автоматизована і комп'ютеризована
<i>Зміни у сфері соціально-трудова відносин</i>	з'явився поділ праці, закладено соціальне розшарування на багатих і бідних	поява безробітних; зростання попиту на технічних спеціалістів та формування на їх основі середнього класу; масове використання праці жінок на некваліфікованих роботах; формування нових суспільних відносин і потреб внаслідок урбанізації	формування особистостей як інноваторів; вирівнювання чоловіків і жінок у трудових правах; зростання частка розумової праці; підвищення цінності творчої праці; зростання рівня освіти; поява категорії професіоналів	розширення можливостей обміну інформацією; зростання творчої складової у трудовій діяльності; формування зайнятості у людей, які раніше вважалися непрацевдатними; розширення гнучкої і віддаленої зайнятості (фрілансери), зростання частки вільного часу у працівників; підвищення ступеня свободи людини
<i>Вимоги до носія праці</i>	високий фізичний розвиток; володіння нескладними навичками, оволодіння якими не потребує тривалого навчання	підвищення вимог до кваліфікації працівників у відповідності до складності техніки і технологій; потреба у тривалій підготовці працівників	інноваційність; творчість; необхідність безперервного удосконалення і підвищення кваліфікації протягом життя	креативність, аналітичні здібності, інформаційна сприйнятливість, мобільність, комунікабельність, здатність до постійного самонавчання

— пріоритетним видом інвестицій в людський капітал, відносно якого практично до кінця ХХ ст. проводилося обґрунтування, залишається освіта. У той же час слабо дослідженими є здоров'я, мобільність та інші, розвиток яких також потребує суттєвих інвестицій і вивчення закономірностей їх здійснення та підходів до оцінювання;

— основним рівнем проведення дослідження залишається макрорівень, що знаходить відображення у суспільному людському капіталі.

Загалом результати проведеного дослідження взаємозв'язку між умовами розвитку суспільного виробництва та об'єктивністю формування і наступного розвитку теорії людського капіталу разом із оцінкою сучасного стану наукової думки в даній предметній області обумовили доцільність трансформації як самого поняття «людський капітал», так і формалізації на його основі конфігурації сучасної парадигми теорії людського капіталу (рис. 2).

Представлена на рис. 2 парадигма являє собою концептуальну схему сучасного уявлення про теорію людського капіталу, місце в ній інтересів людини, мету і мотиви її економічної поведінки, засоби подальшого розвитку. Парадигма побудована на основі людиноцентричного підходу, який означає визнання людини основним суб'єктом та рушійним фактором суспільного прогресу. Саме така установка має бути закладена й у моделі поведінки суб'єктів господарювання усіх економічних рівнів.

Об'єктивно, що основним рівнем господарювання слід вважати мікрорівень, де повинні оптимально та гармонійно поєднатися інтереси людини-носія праці і підприємства як розпорядника людського капіталу і місця безпосередньої взаємодії цих економічних суб'єктів.

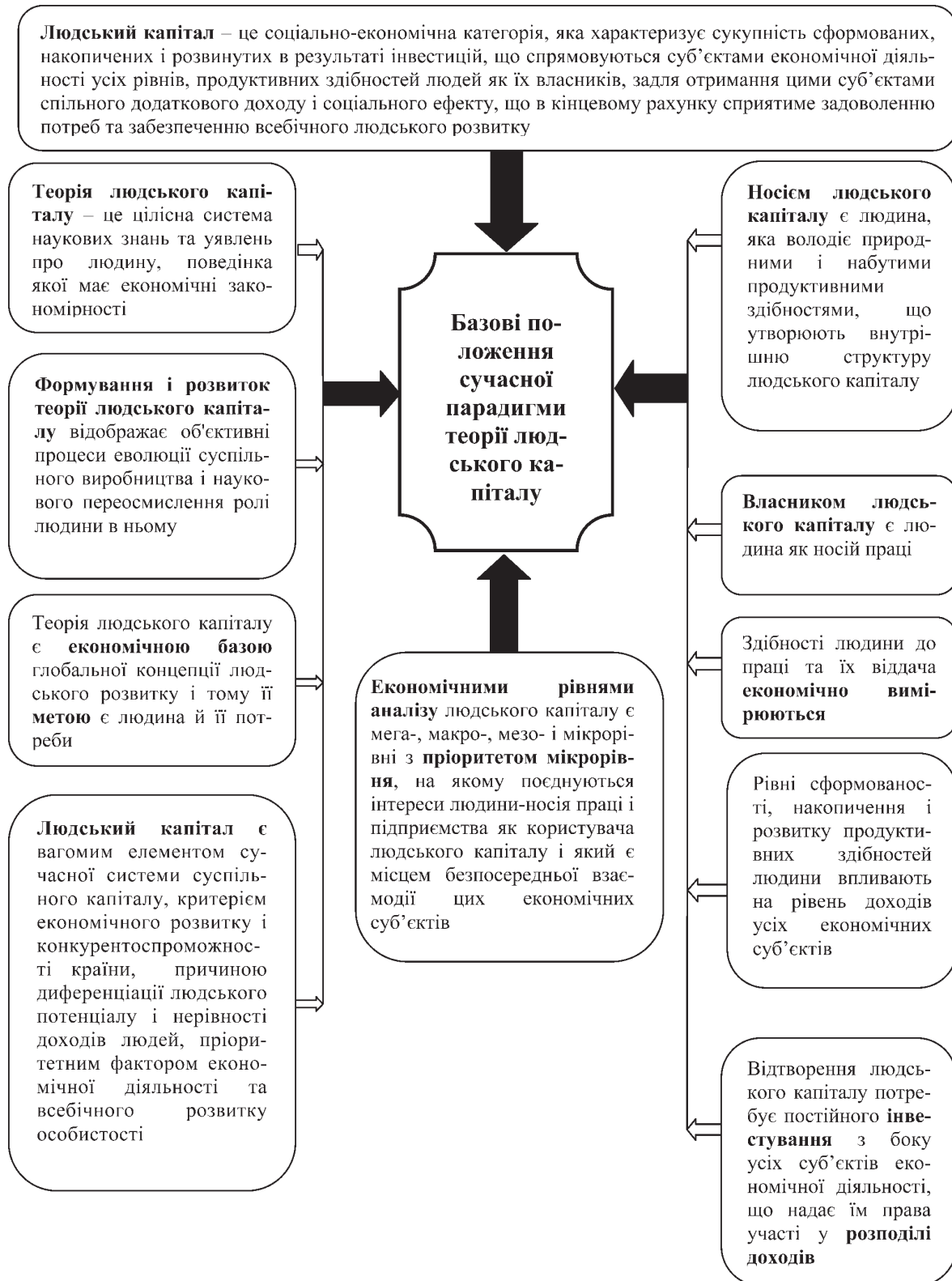
Водночас елементи представленої на рис. 2 парадигми відображають й вектори наукової проблематики у реалізації теорії людського капіталу з актуалізацією на мікрорівні і тому у подальшому отримують відповідне вирішення з урахуванням завдань трансформації світового співтовариства при переході на неоіндустріальну стадію суспільного розвитку і специфіки соціально-економічного розвитку України.

Висновки. Висунуто гіпотезу, що передумовою цілеспрямованих змін у характеристиках людського капіталу на усіх економічних рівнях, що в стислому варіанті відображає головне завдання управління, є визначення відповідності цих характеристик умовам розвитку суспільства.

Дослідження еволюції наукових поглядів на роль людини у суспільному виробництві дозволило розширити розуміння основних історичних передумов формування теорії людського капіталу. Збудовано історичний ланцюг подій, які передвизначили і завершили формування цієї теорії. До таких подій віднесено: 1) перехід людства від збирання засобів існування до їх виробництва, що обумовило формування у людини якостей і продуктивних здібностей; 2) соціальна стратифікація з утворенням соціального прошарку володарів фізичного і фінансового капіталу та відокремлення більшої частини носіїв праці від засобів праці; 3) вивільнення людей від особистої залежності, формування у них прав і свобод самостійного розпорядження своїми здібностями до праці; 4) прискорення НТП, зростання вимог до якісних характеристик носіїв праці і визнання продуктивних здібностей людини як пріоритетного фактору суспільного розвитку. На цій підставі доведено, що об'єктивні передумови формування теорії людського капіталу охоплюють усі історичні етапи розвитку суспільства з остаточним її оформленням на постіндустріальній стадії.

Формалізовано генезис теорії людського капіталу як еволюцію поглядів на людину та її потреби в контексті історичного розвитку суспільства. Обґрунтовано, що зміна стадій розвитку суспільства відбувається через зміну потреб людства, яка обумовлює зміну способів їх задоволення, пріоритетності виробничих ресурсів, виду праці, харак-

Рисунок 2 — Сучасна парадигма теорії людського капіталу
(складено автором на основі власних досліджень)

теру соціально-трудова відносин і вимог до носіїв праці. Результати виконаної у представленому форматі характеристики стадій розвитку суспільства підтвердили як закономірність формування теорії людського капіталу, так і вектор її подальшої трансформації.

Розроблена конфігурація сучасної парадигми теорії людського капіталу представлена у форматі концептуальної схеми сучасного уявлення про теорію людського

капіталу, місце в ній інтересів людини, мету і мотиви її економічної поведінки, засоби подальшого розвитку. Парадигма побудована на основі людиноцентричного підходу і визнанні пріоритетності людського капіталу мікроекономічного рівня, на якому поєднуються інтереси людини-носія праці і підприємства як користувача людського капіталу і який є місцем безпосередньої взаємодії цих економічних суб'єктів.

Перспективою подальших досліджень у даній предметній галузі виступатиме аналіз та систематизація наукових поглядів на змістовність людського капіталу підприємства.

Список літератури / References

1. Гацалов М. М. Современный экономический словарь-справочник / М. М. Гацалов. — изд. 2-е, перераб. и доп. — Ухта : УГТУ, 2007. — 480 с.
Gatsalov, M. M. (2007). *Sovremennyiy ekonomicheskii slovar'-spravochnik* [Modern economic dictionary-reference]. Uhta, UGTU Publ., 480 p.
2. Економічна теорія. Політекономія : підруч. / за ред. В. Д. Базилевича. — 9-те вид., доповн. — К. : Знання, 2014. — 710 с.
Bazylevych, V. D. ed. (2014). *Ekonomichna teoriia: Politekonomiia* [Economic theory: Political economy]. Kyiv, Znannia Publ., 710 p.
3. Навчальний економічний словник-довідник / укладачі : В. С. Іфтемічук, В. А. Григорєв, М. І. Манілич, Г. Д. Шутак ; за наук. ред. Г. І. Башнянина і В. С. Іфтемічука. — 2-ге вид., виправл. і доп. — Львів : Магнолія 2006, 2007. — 688 с.
Iftemichuk, V. S., Hrygoriev, V. A., Manilych, M. I., Shutak, H. D. (2007). *Navchalnyi ekonomichniy slovnyk-dovidnyk* [Educational Economic Dictionary-reference]. Lviv, Mahnoliia 2006 Publ., 688 p.
4. Словарь иностранных слов. — 18-е изд., стер. — М. : Рус. яз., 1989. — 624 с.
Slovar' inostrannyih slov [Dictionary of foreign words] (1989). Moscow, Rus. yaz. Publ., 624 p.
5. Економічний словник-довідник / за ред. С. В. Мочерного. — К. : Феміна, 1995. — 368 с.
Mochernyi, S. V. (ed.) (1995). *Ekonomichniy slovnyk-dovidnyk* [Economic reference dictionary-book]. Kyiv, Femina Publ., 368 p.
6. Волошина С. В. Парадигма людського капіталу як відображення умов суспільного виробництва / С. В. Волошина // Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. — 2014. — Том 19. Вип. 2/1. — С. 8–13.
Voloshyna, S. V. (2014). *Paradyhma liudskoho kapitalu yak vidobrazhennia umov suspilnoho vyrobnytstva* [Human capital paradigm as a reflection of public production environment]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universitetu. Serii: Ekonomika* [Bulletin of Odesa national university. Ser. Economy], vol.19, no. 2/1, pp. 8–13.
7. Маслоу А. Х. Дальние пределы человеческой психики / А. Х. Маслоу. — СПб: Евразия, 1999. — 432 с.
Maslou, A. H. (1999). *Dalnie predelyi chelovecheskoy psihiki* [The farthest limits of human nature]. St. Petersburg, Evraziya Publ., 432 p.
8. Основания политической экономии / М. Бунге: сучасний дискурс; за ред. В. Д. Базилевича. — К. : Знання, 2005. — 697 с.
Bunge, M., Bazylevych, V. D. (ed.) (2005). *Osnovaniya politicheskoy ekonomii. M. Bunge: suchasniy diskurs* [Foundations of political economy]. Kyiv, Znannia Publ., 697 p.
9. Мрочко, Л. В. Информационные потребности и интересы личности: связь и соподчинение общего и частного / Л. В. Мрочко, А. И. Пирогов // Экономические и социально-гуманитарные исследования. — 2016. — № 3 (11). — 125–129.

Mrochko, L. V., Pirogov, A. I. (2016). *Informatsionnyie potrebnosti i interesyi lichnosti: svyaz i sopodchinenie obschego i chastogo* [Information needs and personal interests: universals and particulars collateral subordination]. *Ekonomicheskie i sotsialno-gumanitarnyye issledovaniya* [Economic and social-humanitarian researches], no. 3 (11), pp. 125–129.

Цель. Цель статьи заключается в обосновании взаимосвязи между условиями общественного производства и объективностью формирования и последующего развития теории человеческого капитала, следствием чего выступает создание ее современной парадигмы.

Методы. Статья подготовлена с использованием сравнительно-исторического метода, методов абстрагирования, индукции, дедукции, анализа, синтеза и др.

Результаты. Расширено понимание объективных исторических предпосылок формирования теории человеческого капитала. Построена исторический цепь событий, которые предопределили и завершили формирование этой теории. Доказано, что объективные предпосылки формирования теории человеческого капитала охватывают все исторические этапы развития общества с окончательным ее оформлением на постиндустриальной стадии.

Формализован генезис теории человеческого капитала как эволюции взглядов на человека и его потребности в контексте исторического развития общества. Обосновано, что формирование и развитие теории человеческого капитала следует рассматривать в русле исторического развития общества и общественного производства, которое является отражением изменения потребностей человека, а соответственно — способов их удовлетворения, приоритетности производственных ресурсов, роли человека в общественном производстве на основе оценки вида труда и характера социально-трудовых отношений, требований к носителям труда. Охарактеризованы стадии общественного развития в разрезе элементов логической цепи создания предпосылок теории человеческого капитала, ее оформления и определения задач дальнейшего развития.

Определена необходимость трансформации теории человеческого капитала с построением новой конфигурации ее современной парадигмы. Последняя сформирована на основе человекоцентричного подхода и представляет собой концептуальную схему современного представления о теории человеческого капитала, месте в ней интересов человека, целях и мотивах его экономического поведения, средствах дальнейшего развития.

Ключевые слова: человеческий капитал, общественное производство, законы и принципы развития, объективные предпосылки, генезис теории, современная парадигма.

Objective. The objective of the article is to prove the relationship between the conditions of social production and the objectivity of the formation and subsequent development of the theory of human capital, the result of which is the creation of its modern paradigm.

Methods. The article is developed using the comparative-historical method, methods of abstraction, induction, deduction, analysis, synthesis, etc.

Results. The understanding of the objective historical preconditions for the formation of the theory of human capital is specified. A historical chain of events, which predetermined and completed the formation of this theory, is built. It is proved that the objective preconditions for the formation of the theory of human capital cover all the historical stages of the society development with its final stage of the post-industrial stage formation.

The genesis of the theory of human capital as the evolution of views on man and his needs in the context of historical development of society is formalized. It is substantiated that the formation and development of the theory of human capital should be considered in chronology with the historical development of society and social production, which is a reflection of changing human needs, and accordingly — the ways of their satisfaction, the priority of productive resources, the role of man in social production on the basis of assessment of the type of work and nature of social-labor relations as well as requirements for the laborers. The characterization of the stages of social development in the section of elements of the logical chain of creation of the preconditions for the theory of human capital, its design and definition of the tasks of further development is given in the article.

The necessity of transforming the theory of human capital with the construction of a new configuration of its modern paradigm is determined. The latter is formed on the basis of a man-centered approach and represents a conceptual scheme of modern conception of the theory of human capital, the place of human interests in it, the purpose and motives of its economic behavior and means of further development.

Key words: *human capital, social production, laws and principles of development, objective preconditions, genesis of the theory, modern paradigm.*

Надійшла до редакції 26.05.2018